

על הקורבנות

פרשת צו עוסקת בקורבנות, נושא רחוק מהאדם המודרני המעודן ואנין הטעם. בית המטבחים רחוק. הדם הנשפך, האברים המוקרבים, ואף האש והעשן לא מתאימים לאסתטיקה שלו. ולמרות זאת, רוצה אני להתייחס לקורבן כי נראה לי שמתגשם בו עיקרון מופלא שעלינו לתת עליו את הדעת.

עבורי, ראשיתו של הקורבן נעוץ באחד האירועים המכוננים של המסורת היהודית, עקדת יצחק. הקב"ה מצווה לאברהם להקריב את בנו יצחק לעולה, ואברהם עונה: "הנני". דברים אינספור נכתבו על העקדה - על הניסיון לפניו הועמד אברהם, ועל גורלו של יצחק. גדולי ההגות התייחסו לעקדה, מהמדרש ועד הראי"ה קוק. אלו משבחים את הנאמנות ומסירות הנפש של אברהם ואלו מגנים את אברהם שלא סירב פקודה בלתי מוסרית ואכזרית. עבורי, דגש הפרשה הוא על הקול השני שאברהם שומע (בראשית כב יב): "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעַר וְאֵל תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה". העקדה היא אכן, בסיכומו של דבר, מחאה כנגד כל קורבן אדם. במקומו ייסדה התורה קורבן סמלי, קורבנות מהחי, מהצומח ומהדומם, ולאחר מכן, העבודה בבית הכנסת הבאה במקום העבודה בבית המקדש. ולמה לחזור ולדבר על קורבנות אדם כיום? לדאבוננו מפני שהאנושות עדיין לא הפנימה את הסלידה מקורבנות אדם. לדאבוננו כי אנו קורבנות של התאבדויות פולחניות, של כוהני השטן המתאבדים ורוצחים. כאן גם הקשיים של מלחמתנו, מלחמה של תרבות החיים הנלחמת עם תרבות המוות.

העולם העתיק ידע על קורבנות אדם. המטייל הישראלי המצוי יפגוש את העקבות לכך בדרום אמריקה בין האצטקים במקסיקו והאינקס בפרו. אולם, הם היו קיימים גם ברקע של המקרא. הנביא ירמיהו מוכיח את העם על כך (יט, ה): "וַיָּבִינוּ אֶת פְּמוֹת הַבַּעַל לְשָׂרֵף אֶת בְּנֵיהֶם בָּאֵשׁ עֲלֹת לַבַּעַל אֲשֶׁר לֹא צִוִּיתִי וְלֹא דִבַּרְתִּי וְלֹא עֲלֵתָה עָלַי לְבִי". והתלמוד בתענית (ד ע"א) מפרש: "וְלֹא דִבַּרְתִּי" זו בְּתוֹ שֶׁל יִפְתָּח הַגִּלְעָדִי. "וְלֹא עֲלֵתָה עָלַי לְבִי" זֶה יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם!".

פעמים רבות שמעו בני אדם את הקול הראשון היורד מן השמים והדורש הקרבה וקרבן, אך לא שמעו את הקול השני המצווה "אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנֶּעַר". החכמים למדו מן העקדה את הנכונות למות על קידוש השם, אך גם את ההתנגדות לקורבנות אדם. הקב"ה רוצה שהבנים יגידו קדיש על אבותיהם ולא חס וחלילה להיפך: "וְלֹא עֲלֵתָה עָלַי לְבִי" זֶה יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם!".

לפנינו אחד היסודות של היהדות (דברים ל, יט): "וּבְחֶרֶף בְּחַיִּים לְמַעַן תִּחְיֶה אֶתָּה וְזֶרְעֶךָ". נראה לי שהיהודי הקלאסי בחר בחיים. כך נוצרה תרבות של אהבת החיים הנטועה עמוק בנפשו של היהודי. עיקרון ה'פיקוח נפש' הוא ייצוגה ההלכתי של תרבות זאת. הביטוי החשוב ביותר של תרבות זאת הוא ההתנגדות הנחרצת להתאבדות, עבירה איומה, שהעולם המודרני לא דוחה מספיק. אך, לדעתי, אהבת החיים באה לידי ביטוי, גם בסימפטום שרבים אוהבים להשמיץ בו אותנו: יהודים הולכים לרופאים יותר מדי. אמנם כן, ההולך לרופא מצפה שייתנו למחלתו תשומת לב רפואית ראויה, וזה לא תמיד מתקיים. מחליפים את תשומת הלב בתרופות. אולם, הדאגה לבריאות, העובדה שלא דוחים את הביקור, שקשובים לפעמוני האזהרה של הגוף, ושמחפשים חוות-דעת נוספת, הם חלק בתרבות ברוכה. אין בעיני ספק שרבים מהמתאבדים עושים זאת בתקווה שיצליחו ללכת אחרי ארונם בלוויה של עצמם. יותר יהודי וסימפטי בעיני הוא ההיפוכונדר האולטימטיבי, החולם לחרות במצבתו: "אמרתי לכם". היפוכונדר זה נראה לי יהודי יותר, כי המאבק לבריאות ולחיים הוא מאבק יהודי. אלא שאני מפחד שהתרחקותנו מהיהדות המקורית גרמה לכך, שגם את זאת אנו כבר שוכחים.

יהודה עמיחי הקדיש שיר לאיל שנשחט תמורת יצחק, וראה בו את הגיבור האמיתי של העקדה. עבור עמיחי היה זה איל אלגורי. כצמחוני החי על החסה (הבלתי מרוססת) וחס על החי, אמנם חומל אני על האיל הריאלי, אך על זה בהזדמנות אחרת. הקורבן האמיתי של העקדה, לפי אגדת חז"ל איננו האיל, אלא שרה, האם, שליבה נדס כאשר קיבלה הודעה נמהרת שבנה נעקד, מבלי שתזכה לשמוע שהוא הורד מהמזבח. שרה ויתר אמהות האומה הישראלית מייצגות את המאבק כנגד העקרות, את הערגה לקבל את ברכת האימהות. אך, בנוסף לכך מייצגת כל אחת מהן היבט אחד של הקורבן שאם מקריבה. לאה מייצגת את הקדשת החיים לבנים, רבקה – את מה שהמסורת היהודית קראה "צער גידול בנים", וזאת מאז הריונה. רחל מייצגת את הקרבת החיים בשעת לידת הבן. שרה, מייצגת, לפי האגדה, כאמור את האם השכולה.

גם אבות אוהבים את הבנים! בתיאור העקדה אברהם שותק, אך הכתוב מרמז לנו על אהבת אברהם, כשבדרך להר המוריה הוא נותן לבנו לשאת את העצים, אך לוקח בעצמו את המאכלת, את הסכין החדה, שמא יצחק יפצע. כשאבות שומעות "ארבע אמהות" ישראליות הדואגות לבניהן הוא לא יכול אלא לשתוק. אולם, יש אמהות אחרות שהגיבו, ובראשן דבורה הנביאה. האם של האויב מיוצגת במקרא, בשירת הנצחון של דבורה (שופטים ה, כח): "בָּעֵד הַחֲלוֹן נִשְׁקָפָה וַתִּיָּבֵב אִם סִיסְרָא בָּעֵד הָאֶשְׁנָב, מִדּוּעַ בָּשָׁשׁ רָכְבוֹ לְבֹא מִדּוּעַ אֶחָרוֹ פָּעַמִּי מִרְכָּבוֹתָיו?". כל מי שקורא שורות אלו לא יכול שלא להתרגש. האם מי שחיסר פעימה כאשר אדם יקר בושש לבוא, יכול להיות אדיש ליבבה של אם סיסרא? האם גם דבורה הנביאה התרגשה? האין דבריה אכזריים? התשובה נמצאת בהמשך השירה (שם כט-ל), כאשר דבורה מתארת את דברי הנשים, ואם סיסרא בתוכן המנחמות את עצמן בכך שחלוקת השלל לוקחת

זמן: "חכמות שרותיה תענינה אף היא תשיב אמריה לה: הלא ימצאו יחלקו שְלֵל רַחֵם רַחֲמַתִּים לְרֹאשׁ גִּבֹּר שְלֵל צָבָעִים לְסִיסְרָא". הן מתנחמות ב"רחם רחמתיים לראש גבר", בשלל השפחות שתיפולנה כשלל ללוחמים! לא נראה לי שדבורה ויעל שנלחמו כנגד סיסרא, היו אמהות פחות טובות מהאמהות המזדהות עם סבל אמהות האויב. אבל הדהדו בהן דברי הנבואה כנגד האויב האכזר (שמואל א, טו, לג): "שְׂפָלָה נָשִׁים חֲרָבָד". ניתן להזדהות עם כל אישה הנלחמת בעקרותה, אף אם הן עוינות לסבלנו. ואכן, ביטאו הזדהות זאת חז"ל כשאמרו שכאשר נפקדה שרה בהריון, נפקדו אתה גם עקרות אומות העולם. ולמרות זאת, כבר אמרה אם שכולה אחרת, ברוריה (ברכות י ע"א): "רַנִּי עֲקָרָה לֹא יִלְדָּה (ישעיהו נד, א) ... שלא ילדה בנים לגיהנום". עדיף היה לאם סיסרא שתהיה עקרה, אם בנה יהיה לכוהן שיקריב במזבח השטן ק!רבנות אדם!